

Nevelésünkben tehát az ifjú társadalmi érdeklődését arra kell felhasználnunk, hogy az *öntudatos társadalmi életre képesítsük*. Minthogy pedig az széleskörű tanulmány és közvetlen tapasztalat eredménye, feladatunk az egyént elvezetni azon tanulmányokhoz, amelyek a társadalmi élet tartalmát teszik; az ifjút a *közműveltség* birtokába kell juttatnunk. Azonkívül a társadalmi *önképzés* számára is kell az ifjúnak teret és alkalmat adnunk. Minthogy továbbá a közműveltség általános jellegű ugyan, de ennek cselekedetekben való megnyilvánulása mindig egyéni, azért az *egyéni* társadalmi öntudat kialakítását s alkalmazását magára az ifjúra kell hagynunk.

Tisztelt Társaság! Minden indukció helyességének követelménye, hogy általános tételei ne egyoldalú és szűkkörű vizsgálatokból induljanak ki. A helyes általánosítások csak többféle körben és módszerrel végzett vizsgálatok eredményeinek egybevetéséből keletkezhetnek. Hogy az én érdeklődési fokozataim mennyire közelítik meg az igazságot, azt a további vizsgálatok fogják eldönteni. De ha talán idővel az tűnnék is ki, hogy az én fejlődésfokozataim átalakítandók, annyit talán most is értem, hogy felhívhattam a figyelmet a *Herbart-féle hat érdeklődési iránynak fejlődéstani és neveléstani szempontból való elégtelenségére* s rámutathattam a fejlődéstani kutatásoknak e téren való nagy hasznára és föltétlen szükségessé voltára.

(Vége).

NAGY LIÁSZLÓ.

REFORMTÖREKVÉSEK A TUDOMÁNYOS PÆDAGOGIA TERÉN.

(Negyedik közlemény.)

V.

Korunk sokféle pædagogiai áramlatai és irányai között egyike a legnevezetesebbnek az, amelyet *szociálpædagogiai* iránynak neveznek. Ez az irány azonban, bár sok új elméleti gondolatnak és gyakorlati reformtörekvésnek lett szülője, magára a szociális szempontra nézve nem egészen eredeti, amennyiben ennek a nevelés terén való jelentőségére már a régiek is utal-

tak: így Plato, aztán Pestalozzi, Herbart és Diesterweg. A különbség a régiak és ez új pädagogusok között abban van, hogy ezek közül némelyek amazoknak sok tekintetben egyoldalú individuális és intellektuális felfogását akarják kiegészíteni azzal, hogy egyrészt a szociális szempontból folyó összes következtetéseket levonják, másrészt utalnak *ésszel és tanítással* szemben az *akarat fejlesztésének* és a *nevelésnek* nagyobb jelentőségére; mások pedig a társadalmi evolúció Comte- és Herbert Spencer-féle eszméjére támaszkodva, a szociális szempontot túlságba is viszik s a régi pädagogia túlnyomóan individualisztikus jellegével szemben az ellenkező végletbe sodródnak. Ezért a szociálpädagogusoknak is két csoportját állapíthatjuk meg; amazok közé tartozik nézetünk szerint Natorp és Barth, emezek közé Bergemann és általában a Herbert Spencernek és az általa inaugurált evolucionizmusnak a hívei.

Tanulmányunk eddigi folyamán is több ízben hivatkoztunk *Natorpra*. Most mintegy kiindulási pontul röviden összefoglaljuk rendszerének főbb elveiről való nézetünket. Érdeme Natorpnak, hogy a Kant és Pestalozzi individualizmusát a szociálizmussal igyekszik összeolvasztani és így ezen két oldalról deduktív módon felépíteni a neveléstudomány rendszerét. Megegyezik Natorp az előbbi szempontból Hildebrand-Lindével, amennyiben a növendék egyéniségét szentnek tartva, annak belsőleg való fejlesztését és növényszerű fejlődésképeségét kiemelve, ennek az értékes egyéni belvilágnak megbecsülését, méltánylását és az ehhez való alkalmazkodást követeli és ezt nem áldozza fel sem a nevelőnek, ki esetleg kívülről erőszakosan akarná az egyén lelkét formálni; sem a társadalomnak. «A közösséghez való felemelkedés tulajdonképpen a saját Éniségünknek a kitágulása. A nevelésnek valódi individualitása, (egyéniesülése) spontaneitása ezzel egyáltalában nem ellenkezik. Ez Sokrates—Platónak, aztán Kantnak a vívmánya, tehát ezt éppen azon férfiaknak köszönhetjük, kik felett napjainknak Nietzsche-féle individualizmusa oly fölényesen napirendre szeretne térni». (Sociálpädagogik 70 lap.)

A nevelésnél is Natorp szerint (amint mi értjük felfogását) a *formában*, az *elsajátítandó anyagnak* vagy a *ható tényezőknek mikéntjében van az individuális; magában ezen tartalomban, a ható tényezőkben, a szociális mozzanat.*

«Az egyéni tudatra nézve az egyetlenség,¹ minden más tudattól való elkülönülés a lényeges; ez sohasem nyúlhat egy más tudatba bele és semmiféle módon nem lehet azzal a másikkal egygyé. Aki azonban kizárólag erre irányítja tekintetét, az beleesik nemcsak az ethikai egoizmusnak, hanem az elméleti *Solipsismus*nak az örvényébe is. Azonban a tudatnak a valóságban tartalma is van és ez szigorú törvényszerűséggel épül fel. Ez a tartalom eredetileg (von Haus aus, mondja Natorp) mindenkire nézve egy és ugyanaz. Tehát nincs a tudatnak olyan tiszta azaz törvényszerűleg *nemzeti* tartalma, amely az egyesnek kizárólagos tulajdonát képezhetné: minden valódi kulturtartalom közkinccs, közvagyon». (Szociálpädagogik 70. lap.)

Egy másik jellemvonása a Natorp pädagogiájának, hogy ő Lehmannal ellentétben meg van győződve egy általános érvényű pädagogiának, mint objektív tudománynak a lehetőségéről. Igenis a pädagogia, mint tudomány általános érvényű, objektív módon megállapított törvényeket, kánonokat írhat elő (v. ö. a Lehmannról írott részzel 143. lap.) épúgy, mint a jogtudomány vagy az erkölestudomány. Amint van jogi kodex, mint pl. a büntető törvények foglalata, kell lenni pädagogiai kodexnek is. Csak nem a pszichológiára, mint szubjektív tudományra, hanem az objektív (vagy normatív) tudományokra kell építeni a pädagogiát, tehát a logikára, ethikára és eszthetikára. A művelődésnek tartalma az egyedek lelkében általános törvények szerint alakul meg. A pozitív képzésnek, nevelésnek amaz örök változatlan törvények szerint kell történnie, amelyek szerint az emberi műveltségtartalom, azaz az elméleti, az ethikai, az eszthetikai tudatnak törvényszerű tartalma a maga elemeiből, a maga szükséges és elégséges alapalkotó részeiből, következetesen felépül; pszichológiai mérlegelést, megfontolást inkább azon akadályok követelnek, amelyek az egyesnek különleges sajátosságából emelkednek a művelődésnek, a nevelődésnek természetes és normális menete ellen.² Az értelem maga teremti megismerésünknek formáit épúgy, mint az akarat maga teremti cselekvésünknek törvényeit. Az ismeretnek alapelemei

¹ Ezért mondja Kant, hogy minden egyén egyetlen a maga nemében és mint ilyen más egyén által nem pótolható.

² Lásd bővebben szerző értekezését Natorp Pál pädagogiai rendszeréről az Athenaeumban. 1906., 1907.

azok, melyeket Pestalozzi a szemlélet *abc*-jének nevezett el, tehát a pont, vonal, alak, szám stb. a matematikai határozmányok.

Figyelmet érdemel továbbá Natorpnak az a kísérlete, hogy a pædagogianak ismeret-elméleti alapjait lerakja. Azt keresi, amire Schubert Soldern is céloz — ami az *általános emberhez* tartozik, ami a pædagogianak a korok szerint változó céljaiban és eszközeiben az *állandó*, ami mindenféle társadalmi viszony-
nak és állapotnak legegyszerűbb alkatelemét és legegységesebb kombinációját teszi.¹

Míg Natorpnak ez a törekvése teljes méltánylásunkat kelti fel, a kivitelre nézve már nem érthetünk egyet vele. Ő ugyanis, a pædagogianak objektív alapját a Kant filozófiájában véli megtalálhatónak. «A pædagogiat fundamentumának szigorú egységéhez csak egy olyan filozófia segítheti, amely képes az egyes részeket, a logikát, etikát, eszthetikát és pszichológiát valódi belső egységében felfogni és kölcsönös viszonyukat pontosan meghatározni. Egy ilyen filozófiának első alapvonalait Kant kritikai rendszerében ismerem fel, maga a feladat itt teljes világossággal van megjelölve». (I. Herbart, Pestalozzi u. die heutigen Aufgaben der Erziehungslehre, 12 lap.) Ethikájának, pszichológiájának alapvonalait tehát Kanttól, szociológiájának alapvonalait meg Platótól és Stammler Rudolftól veszi Natorp és mellőzi az új fiziologiai és kísérleti lélektant épüget, mint a modern evolúciós szociológiát. Meggyőződésünk szerint azonban az idő épüget túlszárnyalta a Kant-féle etikát és pszichológiát, mint a Plató-Stammler-féle szociológiát. Helyesen mondja Barth: Kant sem pszichologus, sem historikus nem volt; az utóbbi még kevésbé, mint az előbbi. Az emberi társaságra, annak fejlődésére nézve nem voltak olyan előtanulmányai, mint a természettudományokban. Történetfilozófiai fejtegetései deduktívek; nem alapszanak tényeken, hanem inkább értékítéleteket állapítanak meg. Azért Kantot nem lehet egy mai szociálpædagogia alapjául venni, hanem annak épületéhez a köveket egyrészt a társadalom történetéből, másrészt a modern pszichológiából kell vennünk.²

¹ Lásd fentebb Schubert Soldern elméletét a III-ik részben.

² Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Philosophie XXIV. évfolyam III-ik füzet 368 lap. 1900.

Barthnak Natorp módszere ellen is lényeges kifogása van, amely a mi nézetünkkel is találkozik: A tudománynak, így annak is, amely a nevelés művészetének alapjául szolgál, nincs más feladata, mint az, hogy a valóságot fogalmaknak és törvényeknek rendszerébe foglalja. Mihelyt egy elvet, vagy egy tényt a rendszeren kívül állónak, a kauzalitáson kívül állónak fog fel és eszerint magyaráz, elhagyja a tudományos gondolkodásnak a fonálát, vagy azt megszakítja és így meg is szűnik. Az elméletből *parainesissé* vagy művészi tanná lesz, amely végső sorban nem a gondolkodásra, hanem a cselekvésre akar hatni. Egy ilyen metafizikai tény Natorpnál épúgy, mint Stammlernél és Kantnál a kategorikus imperativus és az ez által uralt *akarat*. Ezt az akaratot pszichológiailag fogják fel, mint amely az alacsonyabb ösztönökre utal, hanem ezzel áttörik a pszichológiai összefüggést. Ez olyan elv, amelyet magyarázat alapjául nem használhatunk, mivel nem pszichológiailag keletkezett, hanem nem egyéb, mint az erkölcsi élet partjainál álló mérték, hogy megmérhessék annak közeledését *egy*, az élet felett álló, mozdulatlan eszményhez. A ki folyvást erre a mértékre tekint, az a valódi életnek folyamát elveszti tekintete elől és annak kauzális megismeréséről lemond. Innen van, hogyha Natorp nehézkes rendszerén átvergődtünk, Lehmannal együtt érezzük a Natorp ethikai érzületének erejét és mélységét, lelkünk magasabbra is emelkedik, hitünk új világot nyer, de tudásunk nem erősödött és lényegileg nem gyarapodott.

Továbbá kinosan hat Natorpnál az a merev dualizmus, melyet az érzéki és érzékfeletti, a *kauzalitás* és a *telos* között megállapít. «Az akarat szabadsága nem egyéb, mint tudatunk szabadsága, azaz szellemi tekintetünknek, praktikus ítéletünknek a természeti törvény (a kauzalitás törvénye) vélt kényszere fölé való felemelése, amely sohasem köthet bennünket feltétlenül, mert az maga sem feltétlen; tényleg az akarat ítéletét szabadon hagyja. Ellenben az eszmének a törvénye éppen akkor lesz reá nézve irányadó, kettős értelemben, mint az irányt megállapító és mint bíróilag ítélő és döntő. (Socialpædagogik 46. lap.)

Tehát szerinte a céltűző akarat szabad és ilyen volt mindenütt a történetben is, ahol célokat tűztek és azokat meg is valósították. Ellenben a modern pszichológia még a leg-

magasabb célokról való képzeteket is tisztán pszichológiai elemekből és tényezőkből magyarázza, a legmagasabb célképzeteket is mint erkölcsi eszméket az emberiség lelki fejlődésének egészébe illeszti bele. Natorp és Stammler nem így járnak el, mert az erkölcsi eszmék náluk kívül esnek mindenféle empirikus törvényszerűségeken. —

Ha nem szárnyal is oly magasán, mint Natorp, ha nem tűz is maga elé a tudományos pädagógiában oly emelkedett, de sok tekintetben ma még jórészt elérhetetlen célokat, mint Natorp, annál realisabb az evolúciós pädagogia irányának a képviselője *Bergemann*.

Tudjuk, hogy az evolúciónak, a kifejlődésnek a gondolata Darwin Károlytól ered, aki éleselméjű természettudományi kutatásaival annak a meggyőződésének szerzett érvényt, hogy a természet összes alakulásai, fajai és nemei egy fejlődésmenetnek vannak alávetve, amely mechanikai okok által előidézte, sohasem szünetel és állapotodik meg. A különböző állat és növényfajok ugyanazon gyökérre, származási ágra utalnak, sőt maga az emberi nem sem egyéb, mint a gerinces állatok törzs-fájának legmagasabb és legtökéletesebb hajtása. Az egyes szerves fajok mai alakjának meghatározó tényezője *a létért való harc*, amelyben az illető faj fentartására nézve hasznos tulajdonságok származnak át az utódokra.

Az evolúciónak ezt a gondolatát alkalmazták aztán nemcsak az ember szellemi képességeinek a keletkezésére, hanem magára az emberi társaságra is. Az átöröklés és alkalmazkodás törvényei szerint az embernek nemcsak testi tulajdonságai fejlődtek a mai tökéletesebb állapotig, hanem a szellemi képességek is csak magasabb hatványait teszik azon lelki tulajdonságoknak, melyeket már a legalsóbbrendű állatoknál is megtalálunk. Ez áll az erkölcsi tulajdonságokra nézve is. Darwin, «Az ember származása» című könyvében fejti ki, hogy már az ember prähisztórikus őseinél is találunk szociális ösztöneket, melyek az egyént a vele egynemű egyénekhez való csatlakozásra sarkalják. A társaság tehát természetes úton és nem szerződés útján mesterségesen keletkezett. Ezen szociális ösztönt, mely együttal az ethikai ösztön is, az ember is örökölte, s hozzájárulván ehhez a gondolkodásnak és ítélésnek, a reflexiónak képessége, amelynél fogva cselekedeit egymással össze-

hasonlíthatja és értékük szerint megítélheti, ez a szociális ösztön morális ösztönné lesz; mert az erkölcs nem egyéb, mint az intelligencia ellenőrzése alatt álló szociális ösztön. (V. ö. Wundt Ethik 400. lap stb.) Legbehatóbban Herbert Spencer alkalmazta a fejlődés gondolatát épúgy a társaság keletkezésére, tehát a szociológiára, mint az erkölcsre, az etikára. Etikái rendszere jórészt az átöröklés és alkalmazkodás tényein épül fel s főelve a hasznosság.

A társaság maga is szervesség, szerves lény épúgy, mint az állati és növényi organizmus nem egyéb, mint sejteknek a társasága. A társadalmi test (épúgy mint a fizikai test) szerves rendszer; mindkettő egyaránt az evolúció törvényének van alávetve. Ezt Herbert Spencer akként formulázza, hogy ez nem egyéb, mint átmenet olyan alakulatokról, melyek részeikre nézve egyneműek és összefüggéstelenek, olyanokhoz, amelyek különböző, de egymással összefüggő részekből állanak. Azon különbségnélküli tömegben, amelyet a csorda képvisel, szociális munkafelosztás folytán épúgy, mint a fiziológiai munkafelosztás folytán az állati testben differenciák lépnek fel s a csordán belül keletkezik a család, természetesen nem a mai monogamikus egy férjből, egy nőből és gyermekekből álló, hanem csakis a csoportcsalád, amely több fitestvérből és ezeknek közös asszonyaiból, vagy pedig több nővérből és ezeknek közös uraiból áll.

A nevelés épúgy, mint az erkölcs a társadalomban való együttélés terméke, tehát merőben szociális produktum. Ezen az alapon Lange Albert, Willmann Ottó, Bergemann és Barth, nálunk Kármán közösen úgy határozzák meg a nevelést, hogy az nem egyéb, mint azon tevékenység, amikor a társadalom már megszerzett kultúrvagyonát átadja, átörökíti a következő nemzedéknek. Willmann ismeretes didaktikai munkájában a társadalmat szintén organizmusnak tekinti és a nevelést a nemzés folytatásának, mert a nemzés által természeti, a nevelés által kulturális, értelmi, erkölcsi, művészeti és mindennemű szociális képességeket és készségeket viszünk, plántálunk át utódainkba. — Lessing is azt mondja Bölcs Náthánjában: A vér maga még nem teszi a szülőt, csak jogot ad arra, hogy ezt a nevet megérdemeljük. A mi Széchényink mondása is idevág, hogy életét szülőinek, azt azonban ami az életet becsessé teszi, t. i. a műveltséget, tanítóinak köszönheti.

Bergemann azonban különbözik is Herbert Spencertől. Helyét a különféle pædagogiai áramlatok között úgy jelölhetjük meg, ha individuális és univerzális evolucionizmust különböztetünk meg. Wundt (ethikájában) épúgy, mint Bergemann ez utóbbihoz tartoznak.

A németek Herbert Spencer utilitárizmusa ellen szállnak sikra s az evolúció fogalmát kiszélesítve, az ideálisabb erkölcsi felfogásra alkalmazzák azt. Míg tehát az individuális evolucionizmus az ember legfőbb erkölcsi feladatának a saját tökéletesítését vagy boldogságát tekinti, addig az egyetemes evolucionizmus az erkölcsinek végső célját az emberiség szellemi fejlődésében látja, úgy hogy ennél lép előtérbe a valódi szociális ethika. «Az egyéni akaratnak a célja csak akkor lehet erkölcsös, ha az csak közelebbi és nem végső cél; a cselekvő személyiség mint ilyen, sohasem tulajdonképeni célobjektuma az erkölcsinek», mondja Wundt. Az erkölcsi életnek tulajdonképeni alapja nem az egyesnek a tudata, nem az az egyes ember, aki a tapasztalatban soha sem fordul elő, hanem általános, szellemi lét, amint az a művészetben, vallásban, jogrendben, szóval az emberiség kulturájában megnyilatkozik és ez utóbbit elősegíteni, a tökéletességnek magasabb fokához közelebb vinni nemcsak minden emberi fejlődésnek az útja, hanem egyúttal az egyénnek legmagasabb erkölcsi feladata is. (Bergemann, Sociale Pædagogik 230. l.) A legfőbb ethikai elv tehát a kulturális fejlődésnek a fogalma. Egy bizonyos korszaknak kulturális állapota, amint az nyelvben, művészetben, tudományban megnyilvánul, szükséges szem a végtelen fejlődési sorozatnak láncolatában, amelynek végső célja mindenesetre kívül esik a tapasztalás körén és csak az eszményben gondolható el.

Bergemann szerint aztán a legfőbb erkölcsi elv egyúttal a nevelésnek is a célja. Ebben a célban egyesülnie kell az individuális, vagy Bergemann szerint a biológiai épúgy, mint az ethikai vagy szociális momentumnak. «A nevelő kezei közül úgy kerüljön ki a növendék, mint egészséges, tetterővel teljes férfiú, aki képes is, kész is arra, hogy saját népe és kora kulturális feladatai megoldásának munkájában örömmel résztvegyen, még pedig mint a nemzeti államnak derék polgára és az emberi társaságnak általában véve hasznos tagja, akinek gazdasági és politikai nézetei (amennyiben azokra a tulajdonképeni nevelés

tekintettel lehetett), kinek jogi nézetei, erkölce, vallásossága és művészi izlése népe és kora legjobb és legnemesebb lelkeinek tanáival és meggyőződésével megegyezik és kinek ismereteit minden oldalról gyarapította a nevelés.» (L. Bergemann: *Sociale Pædagogik* 80. lap.)

A modern pædagiának a biológián vagy pszichológián és az *evolúció*s etikán kell felépülnie. Azonban amint az erkölcs folytonos fejlődésben van és folyton halad, változik és tökéletesedik, épúgy nem lehet szó általános érvényű pædagiáról sem, mert a nevelés céljai is épúgy mint a nevelési funkciók a társadalommal, annak szükségleteivel, növekedésével együtt folyton változnak a természeti törvény kényszerűsége szerint. Az abszolút morál — különösen a Herbart követőié — gyümölcstelen formalizmus és schematizmus; aki azt akarja a nevelésre alkalmazni, úgy jár el, mint aki szalmát csépel vagy azt várja, hogy a túskebokor fűgét teremjen. (U. o. 36. lap.)

Csodálkozunk kell — mondja Bergemann — egész pædagogiai iskolák naivitásán, kik még mindig azt hiszik, hogy általános érvényű pædagogia lehetséges. Művének egyik külön részében (14. §.) fejtegeti e témát és főleg Diltheyvel * polemizál, nézetünk szerint nem egészen meggyőző erővel és érvekkel. Mikor pedig engedményeket is tesz a Dilthey és Natorp álláspontjának, következetlenségbe sodródik.

Egészen bizonyos (u. o. 85. l.), hogy az embernek formális pszicho-fizikai strukturája az egész világon nagyjában és egészében ugyanaz; továbbá, hogy a pszichikai történések formális feltételei nincsenek mától holnapra való ingadozásoknak alávetve, hanem természetükre nézve végtelenül csekély mértékben és nagyon is lassan változnak meg; csak nagy korszakokként és állandóan ugráns nélküli haladásban módosulnak. Hogy a pædagogiai módszerek térbeli és időbeli tekintetben is bizonyos mértékben *relative* általános érvényűek is lehetnek, erről kezességet nyújtanak ama vizsgálódások, amelyek a szellemi életnek formális strukturáját minden oldalról megvilágítják; melyek

* Dilthey: Über die Möglichkeit einer allgemein giltigen pædagogischen Wissenschaft. Sitzungsberichte der kgl. preussischen akademie 1888. évfolyam 807. lap.

különösebben az egyes részletekbe menő felvilágosításokat is nyújtanak az érzelmi és ösztönélet körének célszerű funkciói-ról, amelyeknek — a lelki élet teleologiai összefüggésében centrális helyük lévén — nagy jelentőségük van. Dilthey csakis a történelmi és nem egyúttal a biológiai álláspontra is helyezkedett. (U. o. 85. lap.)

Helyes álláspontot foglal el azonban Bergemann a pædagogianak a lélektanhoz való viszonyát illetőleg. «A pædagiának, mint minden olyan tudománynak, mely azon eszközök és tényezők vizsgálatával foglalkozik, melyeknek segítségével az emberekre hatunk, milyen pl. a pszichiatría, lelkipásztorkodás-tan (homiletika) stb. a pszichológiai lélektanon kell alapulnia, mely mellett azonban a régi tapasztalati lélektan sem mellözhető. (U. o. 96. l.)

Hogy a nevelés céljának és fogalmának ezen az evolúciós ethika szellemében történő szociális felfogása mellett az egyéniség, különösen pedig a személyiség elve nem esik áldozatul, azt művének szociális részében érinti szerzőnk. «Hogy emellett a felfogás mellett az egyén és annak fejlődése a rövidebbet fogja húzni, azt csak az állíthatja, ki az egésznek szellemét nem értette meg. Ellenkezőleg az életnek sokoldalúsága, a kulturának bonyolultsága a képességnek rendkívüli sokféleségét, tehát az individuális hajlamoknak széleskörű figyelembevételét és azoknak szabad, akadálytalan kifejlődését követeli meg. A fajfentartást és tökéletesítést főelvnek tekintő szociális, tehát *kulturpædagogia* az individuálist a mondott oknál fogva igen nagyra becsüli és azt minden kigondolható fejlesztésben részesíti. Azt a feladatot törekszik megoldani, hogy szabad személyiségeket és *szuverén* jellemeket képezzen, hogy az *akaratsnak természetes energiáját* keltse fel, hogy az ifjú nemzedékeket önértetre tanítsa, hogy erőt adjon kinek ahhoz, hogy az életnek lángját önmaguk lobbantsák fel saját belső világukban. Mert csak ilyen szabad, bizonyos mértékben önmagukat teremtő személyiségek lehetnek a társaságnak tökéletes tagjai és csak ilyenek képesek az emberiség célját megragadni és azt betölteni. Sőt ilyen személyiségekké akarja nevelni ez a kulturpædagogika nem csak a kiváltságosakat, a felső tizezert, hanem az egész népet.» (U. o. 237. l.)

Azonban elvileg már nem tudunk egyetérteni Bergeman-

nal azon nézetére nézve, hogy az elméleti pædagogusnak rendszerében mindig a kor szükségleteihez, a közvéleményhez kell alkalmazkodnia. A pædagogus ússzék az időnek és a kulturának árával, és ne igyekezzék arra hatást, emelő befolyást gyakorolni, illetőleg ne igyekezzék vezetőszererepre szert tenni. Ez hamis, és magának a fejlődésnek, az evolúciónak az elvével is ellenkezik. A nevelésnek nemcsak a már meglévő kulturkincset kell átadnia a következő nemzedéknek, hanem azt gyarapítania is kell. A kidőlt régi nemzedék helyét nemcsak époly erős, hivatott új nemzedéknek kell pótolnia, hanem még jobbnak, fejlettebbnek, tisztább fejűnek és mélyebb, önzetlenebb szívűnek. A magyar ember alig kívánhat jobbat a növekvő, a fejlődő gyermeknek, mint azt, hogy *«légy különb ember apádnál.»* Bergemann is, mint sokan, a pædagogust a költővel, a művész-szel azonosítják, kinek csakugyan a *milliók* lelkében szunnyadó gondolatokat, érzelmeket, vágyakat és törekvéseket kell kifejezésre juttatnia. Nem, a pædagogus inkább próféta, egy szebb és jobb kornak hirnöke, előkészítője, munkálója és kell is, hogy az legyen.

A mi nemzeti irodalomtörténetünknek úttörő harcosa, Toldy Ferenc kisebb irodalmi történetében méltányolva a nemzeti ébredés költőit, Kisfaludyt, Czuczort stb. Vörösmartyhoz érve ezt a latin szállóigét írja a fejezet homlokára: *«Venio nunc ad fortissimum virum.»* Mi is ezt tehetnénk most, mikor Barth Pál és Meumann Ernő pædagogiai reformtörekvéseit kellene ismertetnünk, kikhez nemcsak a meggyőződés rokonsága, hanem személyes ismeretség is fűz, hogy tanulmányunk bizonyos befejezettséget nyerjen. Azonban e folyóirat hasábjait már eddig is kelleténél talán nagyobb mértékben vettük igénybe, így ezt a feladatot egy más alkalomra kell halasztanunk.

(Vége).

Dr. SZÉKELY GYÖRGY.